

การทำสวนในประเทศญี่ปุ่น ที่มีผลส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ศาสตราจารย์ ระพี สาคริก*

หากถามคนญี่ปุ่นเรื่อง “การศึกษานอกระบบโรงเรียน” หลายคนจะตอบกลับมาว่า “ของเขาไม่มี” แต่หากไม่มองแต่เพียงว่า การมีการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะต้องมีการหรือหน่วยงานที่มีชื่อตรงและเป็นทางการแล้ว อาจสามารถมองลึกลงไปเห็นได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศญี่ปุ่นนั้น เป็นสิ่งที่มีการผลิตผลอยู่ในวิถีสอนของบุคคลและสังคมอย่างกลมกลืนกันเป็นธรรมชาติไปแล้ว

ยิ่งไปกว่านั้น ยังพบได้ว่า สิ่งที่ส่งผลพัฒนาการศึกษานอกระบบโรงเรียน หรือพัฒนาชีวิตและจิตใจของคนของญี่ปุ่น มีการมุ่งเน้นเรื่องธรรมชาติและวัฒนธรรม

อนึ่ง กระแสพลังที่อยู่ภายใต้รูปแบบของวัฒนธรรมก็คือแนวคิดและความเชื่อของคน ที่ถือได้ว่าเป็นศูนย์รวมพลังของการพัฒนา ส่วนธรรมชาตินั้น เป็นพื้นฐานกำหนดรูปแบบและวิถีการเปลี่ยนแปลงกระแสวัฒนธรรม จึงสรุปได้ว่า ญี่ปุ่นสามารถพัฒนาประเทศได้อย่างถึงพื้นฐานของชีวิตและจิตใจคน

อย่างไรก็ตาม ภายในระบบและบรรยากาศการศึกษาพื้นฐาน ซึ่งอยู่ในวัฒนธรรมครอบครัว การที่มีประเพณีกำหนดการยึดเยียดสิ่งที่เป็นผลจากการคิดของผู้ใหญ่ ก็ทำให้มีกระแสพลังเป็นเงื่อนไขอยู่ในสังคม ส่งผลให้การพัฒนา แม้ว่าจะมีผลดีอย่างยิ่งในด้านเศรษฐกิจ แต่ก็ยังเกิดความโดดเดี่ยวที่ทำให้ประเทศต่างๆ รู้สึกได้ว่า ญี่ปุ่นเอารัดเอาเปรียบ เพราะขาดกระแสพลังที่สามารถประสานความรู้สึกในมุมกว้างให้ราบเรียบนุ่มนวลของผลการพัฒนาที่ปรากฏท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมระหว่างประเทศ

การศึกษานอกระบบโรงเรียนในด้านบริการที่ให้แก่สาธารณะนั้น เนื่องจากญี่ปุ่นได้มีการพัฒนามาถึงระดับที่เป็นประเทศธุรกิจและอุตสาหกรรม จึงได้มีการจัดการในรูปแบบธุรกิจโดยภาคเอกชนกันทั่วๆ ไป และมุ่งให้บริการแก่คนในมุมกว้างอย่างไม่เลือกว่าเป็นเยาวชนหรือผู้ใหญ่ระดับวัยใด ๆ และมีผลสนองตอบแก่คนในภาคการศึกษาและภาคอุตสาหกรรมซึ่งมีอยู่ในกระแสธรรมชาติ

*อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

*อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

และโดยธรรมชาติและรูปแบบของการให้บริการ เช่นนี้ ย่อมมีผลต่อการพัฒนาความคิด ซึ่งเป็นผลประโยชน์ในระดับลึกและในระยะยาว

แทนที่จะหวังผลเฉพาะหน้า ที่มีการผลิตเพื่อขาย ผลผลิตโดยตรง ดังเช่นที่คนไทยผู้มีแนวคิดแคบ ๆ ทำให้เห็นภาพอย่างจำกัดอยู่เฉพาะหน้าตนเองในเมืองไทย เข้าใจไปว่า ญี่ปุ่นจะนำเอาพืชชนิดนั้นชนิดนี้ไปปลูกแข่งกับเรา

ประกอบกันกับผลการศึกษาและวัฒนธรรม ได้ฝึกคนญี่ปุ่นไว้ให้มีนิสัยเป็นนักเก็บสะสมสิ่งต่าง ๆ ไว้เพื่อการศึกษาตามลักษณะความสนใจในตนเองอย่างเสรี จึงนับได้ว่าเป็นระบบที่ปูพื้นฐานไว้ทั้งด้วยความคิดและวัตถุดิบ เพื่อใช้เสริมฐานการวางแผนงาน ทำให้คนญี่ปุ่นมีคุณสมบัติสนใจในการสร้างงานใหม่ ๆ บนพื้นฐานตนเองได้อย่างมั่นคง

ดังตัวอย่างเช่น ในสำนักงานของประธานบริษัทธุรกิจแห่งหนึ่งซึ่งมีเครือข่ายที่กว้างขวางมาก ในประเทศญี่ปุ่น ได้มีการเก็บรวบรวมเครื่องคิดเลขจากประเทศต่าง ๆ ไว้ทุกยุคทุกสมัย นับตั้งแต่ลูกคิดจีน และสิ่งที่ปรากฏย้อนหลังกลับไปเป็นร้อยปี สืบทอดรูปแบบการพัฒนา มาจนเข้าสู่ยุคปัจจุบัน

ศูนย์การศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศญี่ปุ่น จึงปรากฏออกมาให้เห็นเด่นชัดในรูปแบบของสถานที่สำหรับการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หากเปรียบเทียบกับไทย เช่นที่เรียกกันว่า “ศูนย์รักถิ่นการศึกษา” ซึ่งสร้างและดำเนินการโดยรัฐ และเห็นเด่นชัดอยู่เพียงแห่งเดียว ยิ่งไปกว่านั้น หากนำเอาอัตราการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลจากการพัฒนาตนเองมาเปรียบเทียบกับกัน จะพบได้ว่า ของเราไม่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของประชาชน

หากมองสู่เมืองไทย ยังมีอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งเรียกชื่อว่า พิพิธภัณฑ์สถาน ซึ่งก็สะท้อนภาพให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ห่างไกลจากตนเอง จึงได้รับความสนใจอย่างจำกัดขอบเขตอยู่แต่เพียงคนในรูปแบบที่สัมพันธ์อยู่กับทางการซึ่งเป็นวงแคบมาก แม้จะมีส่วนย่อยอยู่ในต่างจังหวัด เช่นที่เชียงใหม่ พิษณุโลก สุโขทัย กาญจนบุรี และนครศรีธรรมราชเป็นต้น และมีบางแห่งพ่วงอยู่กับวัด แต่เนื่องจากไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร จึงแปรสภาพไปเป็นสิ่งซึ่งไม่ได้รับการทำนุบำรุงเท่าที่ควรจะเป็น

ในประเทศญี่ปุ่น ประชาชนมีความกระตือรือร้นและสนใจในเรื่องต่าง ๆ บนพื้นฐานของหลักการนี้กันอย่างกว้างขวาง บางแห่งก็ได้ยึดถือเอาเวลา และเนื้อหาทางวัดมาเป็นเงื่อนไขดังเช่นการไม่ยึดถือเอาว่าจะต้องเป็นของแท้ของจริง แม้การจำลองมาเป็นหุ่นแต่ ณ เบื้องหลัง ต่างก็มีสาระที่เป็นความจริงเป็นฐานรองรับอยู่มาใช้ในการศึกษาแก่ประชาชน ดังเช่นการจัดงานแสดงมหรหรรษ์ระหว่างประเทศที่เรียกกันว่า “เอ็กซ์โป”

เมื่อมีงานเอ็กซ์โป ก็เป็นโอกาสให้ประเทศต่าง ๆ นำเอารูปแบบต่าง ๆ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากธรรมชาติและวัฒนธรรมต่างถิ่นมาร่วมแสดง เพื่อหวังการเผยแพร่ แต่ในอีกด้านหนึ่งคือด้านของญี่ปุ่นนั้น เพื่อการเรียนรู้ให้แก่ประชาชน หลังเสร็จงานแล้ว มักมีแผนระยะยาวคือการเปลี่ยนสถานที่และทุกสิ่งทุกอย่างไปเป็นพิพิธภัณฑ์ การแสดง ดังเช่นงานเอ็กซ์โปที่เกาะโอกินาวาเมื่อปี พ.ศ. 2518 ซึ่งได้ถูกแปรสภาพไปเป็นศูนย์ข้อมูลทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นทะเลใต้ และพิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำที่ใหญ่เป็นที่สองของโลก เป็นต้น

ในประเทศญี่ปุ่น ประชาชนมีความกระตือรือร้นและสนใจสูง ในเรื่อง “พรรณไม้เมืองร้อน” และ

เรือนรวบรวมพันธุ์ชะบา และพันธุ์เฟื่องฟ้า ชนิดต่างๆ ในสวนพฤกษชาติเมืองร้อนที่ Izu - Atagawa

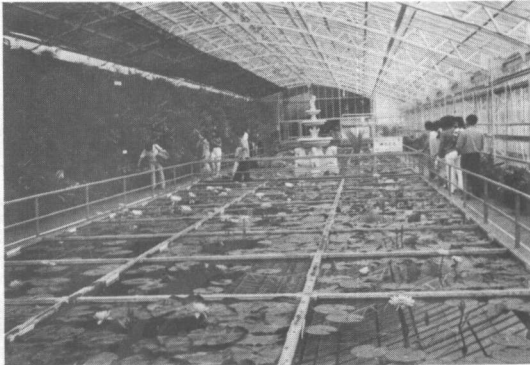
ผสมผสานกับงานวิชาการในด้านพฤกษศาสตร์อย่างเป็นธรรมชาติ จึงปรากฏว่ามีภาคเอกชนนิยมการทำสวนพรรณไม้เมืองร้อน ในเชิงสวนพฤกษศาสตร์ และสวนสัตว์ธรรมชาติ ที่มีรูปแบบ สัตว์ป่าทั่วไป และสัตว์ป่าเฉพาะชนิด เช่นสวนนก สวนปลา ยิ่งไปกว่านั้นยังมีสิ่งที่ไม่ใคร่ขอเรียกว่า สวนวัฒนธรรม

เช่นการสร้างวัดซึ่งมีการเก็บรวบรวมวัสดุทางศาสนาจากประเทศต่างๆ โดยเน้นศาสนาพุทธ ไว้แสดงให้ประชาชนชม เช่นการรวบรวมพระพุทธรูป รูปแบบต่างๆ และเครื่องอัฐะบริวารของพระภิกษุสงฆ์จากประเทศไทยและประเทศเนปาล เช่นที่วัดอูซามิ เมืองฮิโตะ เป็นต้น

ในด้านการทำสวนเมืองร้อน ก็มีการรวบรวมพันธุ์ไม้ต่างๆ แม้สิ่งที่สะท้อนกระบวนการพัฒนาโดยมนุษย์ เช่นพันธุ์ชะบา มีตั้งแต่พันธุ์ป่ามาจนถึงลูกผสมใหม่ๆ

ในยุคปัจจุบัน กล้วยก็มีทั้งพันธุ์ป่าและพันธุ์ที่ปลูกเพื่อบริโภคกันในประเทศต่างๆ อย่างไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชังว่านี่คือพันธุ์เศรษฐกิจ นั่นไม่ใช่พันธุ์เศรษฐกิจ บัวสายสีต่างๆ ก็มีการรวบรวมไว้จากทุกแหล่งของโลก พืชแทบจะทุกชนิดที่มีสีเขียว ได้มีการนำมารวบรวม และไม่ลืมให้ความสำคัญต่อการศึกษาและติดชื่อพันธุ์เมืองและชื่อวิชาการไว้อย่างถูกต้องครบถ้วน และญี่ปุ่นไม่ได้คิดแต่เพียงว่า จะนำมาปลูกเพื่อการบริโภคหรือเพื่อขายเอาเงิน เพราะนั่นเป็นการคิดระยะใกล้มากและพื้นฐานภูมิประเทศ ตลอดจนสภาพพุ่มฟ้าอากาศก็ไม่เหมาะสมที่จะกระทำในแนวนี้เป็นอย่างเป็นล่ำเป็นสันยิ่งไปกว่านั้นพื้นฐานสังคมญี่ปุ่นมีความสูงอยู่ในระดับอุตสาหกรรม

ญี่ปุ่นจึงมองการทำสวนพรรณไม้เมืองร้อนในเชิงพฤกษศาสตร์ และในแนวทางที่มุ่งสู่การให้การศึกษาเพื่อความรู้ความเข้าใจธรรมชาติแก่ประชาชน แต่ก็

ในเรือนรวบรวมพันธุ์บัวสีต่าง ๆ กว่า 100 พันธุ์ของสวนพฤกษชาติเมืองร้อน ที่ Izu - Atagawa

สวนพฤกษชาติ และสวนจระเข้ เมืองร้อนที่เมือง อิซุ - อาตากาวา (Izu - Atagawa) ที่จัดไว้เพื่อบริการ การศึกษา มีพันธุ์จระเข้จากทั่วโลก 30 พันธุ์ และมีการแสดงธรรมชาติของจระเข้ไว้อย่างเป็นขั้นตอน

จำเป็นต้องทำในเชิงธุรกิจ เพราะจำเป็นต้องรักษาความอิสระและคล่องตัว ตลอดจนการเลี้ยงตัวเอง

อนึ่ง เนื่องจากญี่ปุ่นเป็นประเทศหนาว ดังนั้นไม่ว่ากล้วย มะละกอ ทุเรียน มังคุด ชมพู ชะบา เฟืองฟ้า โกสน บัวสีต่าง ๆ ปาล์ม และกล้วยไม้ซึ่งมีการพยายามสะสมพันธุ์ต่าง ๆ มาจากทั่วโลก และมีการจำแนกหมวดหมู่บนพื้นฐานพฤกษศาสตร์ไว้อย่างชัดเจน ได้มีการปลูกกันในเรือนกระจกที่มีการให้ความอุ่น เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมให้คล้ายคลึงกับธรรมชาติให้มากที่สุด

ถ้าเป็นส่วนสัตว์ ก็มีการแสดงวิวัฒนาการชีวิตและธรรมชาติ และขั้นตอนของการเจริญเติบโต ตลอดจนสภาพชีวิตที่มีการพึ่งพาระหว่างกันและกันกับสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติไว้อย่างครบครันและเป็นขั้นตอน จากของจริงจากภาพถ่าย จากวิดีโอ ตามความสะดวกและความเหมาะสม เท่าที่จะหาได้

บริเวณที่มีการทำสวนบริเวณการศึกษาโดยภาคเอกชนและบนฐานธุรกิจ ทั้งในด้านที่เน้นธรรมชาติและวัฒนธรรมกันอย่างกว้างขวางก็คือ บริเวณแหลมซึ่งมีชื่อว่า อิซุ เพ็นนินซูลา ซึ่งอยู่ในแถบอันเป็นที่ตั้งของเมืองอิโตะ เมืองอาตามิ และอิซุ-อาตากาวา ซึ่งมีสภาพภูมิประเทศริมฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกที่สวยงามมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีน้ำพุร้อนธรรมชาติเป็นน้ำบาดาล

ทำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม เหมาะแก่การพักผ่อนและการศึกษาหาความรู้ว่าเป็นธรรมชาติและมีน้ำพุร้อนที่สามารถใช้เป็นพลังงานให้ความอุ่นแก่เรือนกระจกและสวนสัตว์เมืองร้อนได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อหา และน้ำพุร้อนที่กระจายเข้าสู่ชุมชนด้วยระบบประปา ก็ทำให้พลังดึงดูดการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอย่างน่าสนใจ

แต่สิ่งที่เป็นข้อสังเกตอย่างสำคัญก็คือ ไม่มีสัญญาณใดเลยที่แสดงว่าญี่ปุ่นให้ความสนใจกับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ แต่กลับเห็นได้เด่นชัดว่า มุ่งเน้นที่คนญี่ปุ่นเอง จึงสะท้อนคำตอบได้ว่า นโยบายการท่องเที่ยวของญี่ปุ่น มุ่งเน้นการพัฒนาการศึกษาให้แก่คนในชาติ แทนการหาเงินจากคนต่างชาติกันโดยตรงซึ่งในประเด็นหลังนี้ หากมองได้ลึกจะพบว่า เป็นการทำลายการพัฒนาภูมิปัญญาของคนในชาติตนเอง และนโยบายที่เน้นการพัฒนาการศึกษาของคนในชาตินี้เอง ที่เห็นได้ว่าคนญี่ปุ่นในฐานะภาคเอกชน มีทั้งความรับผิดชอบต่อ

ผลประโยชน์ของประเทศชาติ และมีสายตาที่มองได้ไกล และลึกซึ้ง

การทำสวนเพื่อบริการการศึกษาแก่ประชาชนและในเชิงธุรกิจของญี่ปุ่น จึงเป็นมุมหนึ่งของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่กระจายอยู่อย่างเป็นธรรมชาติภายในชีวิตและจิตใจคน นอกจากนั้น ในส่วนของการศึกษาที่เป็นทางการ ซึ่งได้แก่มหาวิทยาลัย ก็มีการทำสวนพฤกษศาสตร์กันเป็นประเพณีทางการศึกษาและการวิจัย แต่ก็ได้มีการเปิดให้ประชาชนเข้าศึกษาและเยี่ยมชม ยิ่งไปกว่านั้นบางแห่งยังมีกลุ่มงานอาสาสมัคร เช่นนักเรียนและกลุ่มแม่บ้าน ไปอาสาสมัครผลัดเวรกันทำความสะอาด และขายบัตรผ่านประตูด้วย

ในประเทศญี่ปุ่น มีสมาคมสวนพฤกษศาสตร์ ซึ่งมีสมาชิกเป็นจำนวนหลายร้อยราย โดยที่มีฐานะของสมาชิกซึ่งหมายถึงมีส่วนพฤกษศาสตร์เป็นพื้นฐาน จึงหมายความว่า จำนวนสวนพฤกษศาสตร์ในประเทศญี่ปุ่นย่อมมีไม่น้อยกว่าจำนวนสมาชิกของสมาคมอย่างแน่นอน และส่วนใหญ่เป็นภาคเอกชน

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสมาคม ย่อมหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างสวนต่อสวน และระหว่างภาคการศึกษาและการบริหารของรัฐกับของภาคเอกชนที่ใกล้ชิดกันและกัน สมาคมดังกล่าวได้มีการจัดทัศนศึกษา ออกไปต่างประเทศ ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า การพัฒนาการศึกษาของญี่ปุ่นนั้น มีส่วนหนึ่งซึ่งเน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้แก่คนในประเทศอย่างเด่นชัด แนวคิดนี้จึงเป็นสิ่งที่อาจกล่าวได้ว่า ผงอยู่ในสายเลือดของคนญี่ปุ่น เมื่อสมาคมมีแผนงานที่จะออกไปทัศนศึกษา รัฐยังมีการให้การสนับสนุนทางการเงินแบบจ่ายขาดเป็นประจำ

อนึ่ง ประเด็นสำคัญที่ได้กล่าวมาแล้ว มีส่วนเสริมสร้างคนญี่ปุ่นให้เป็นผู้ที่ สนใจในการมุ่งเน้นความคิดไป

มุมนั่งพักผ่อน ของสวนพฤกษชาติเมืองร้อนที่ ฮิซุ - อาตากาวา

ห้องแสดงพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ของวัดอุซามิ ที่เมืองฮิโตะ ซึ่งนำมาจากเนปาล

สู่การริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ แปลก ๆ ซึ่งเป็นผลจากการเปิดโลกทัศน์ให้กว้างออกไปเห็นโลกภายนอก แทนการมองสิ่งต่าง ๆ อย่างจำกัดอยู่ใกล้ ๆ ตัวเอง

การพัฒนาในรูปแบบของการแข่งขันกันคิดซึ่งสิ่งใหม่ ๆ และแข่งขันกันปรับปรุงคุณภาพอย่างปราศจากการอิจฉาริษยา จึงเป็นพลังพื้นฐานประจำชาติญี่ปุ่น ในการพัฒนามาได้รวดเร็วและชัดเจน หรืออีกนัยหนึ่งอาจสรุปได้ว่า เป็นการแข่งขันกันปรับปรุงตนเอง แทนที่จะแข่งขันกันด้วยเรื่องที่อยู่ภายนอกตน